

МАРІЯ МОРОЗЕНКО

Нам
**і ЗВУЧАЇ
і ТРАДИЦІЇ**

Київ

2023

УДК 398.3(477)
М 79

Морозенко Марія

М 79 Наші звичаї і традиції / Марія Морозенко ; К. : «Агенція «ІРІО»,
2023. – 208 с : іл.

ISBN 978-617-7754-71-7

Чи відомі тобі наші звичаї, традиції? Авжеж, ти даси ствердну відповідь. Хоча, без образ, це буде не зовсім правдою. Так, безперечно, ти знаєш чимало наших традицій, упродовж року відзначаєш святковий календар, не порушуючи звичаїв свого роду. Але... традиції, про які нагадуємо тобі в цій книжці, наприклад пострижини, досвітки, ворожіння та ін. – це наші неймовірно цікаві та барвисті обрядодійства. І хоча ми деякі з них не так глибоко знаємо, але цікавитись і розуміти варто. Цікаво ж знати, якими були ми, якими є в сьогоденні та будемо у майбутньому. Знаючи це, ми краще розумітимемо одне одного та самих себе. Задля цього й написана ця книжка.

УДК 94(477) + 94(477)-055.2

Всі права захищено.
Жодна частина цієї книжки не може
бути відтворена в будь-якій формі
без письмового дозволу власника
авторських прав.

ISBN 978-617-7754-71-7

© Видавництво «Агенція «ІРІО», 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ	5
КАЛЕНДАРНИЙ ЦИКЛ	49
ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ	101
ОБЕРЕГИ	117
ОБРЯДОВІ СТРАВИ	143
АВТЕНТИЧНЕ НАРОДНЕ РЕМЕСЛО	171
Використана і рекомендована література	206

ВСТУП

Україна завжди славилася своєю культурною спадщиною. Тож її звичаї та традиції, пройшовши тисячолітнє карбування, стали безцінним скарбом нашого народу. І ми цінуємо свої нематеріальні духовні цінності, розуміючи головне: доки зберігатиметься автентична національна культура, доти і ми існуватимемо як самобутній народ, зі своїми неповторними звичаями та колоритними традиціями.

Час неблаганний. Він все далі відводить від нас, сучасних українців, багату спадщину минулого. Ми не завжди можемо сказати, що означає те чи інше слово, зокрема коли йдеться про традиційні свята. Саме тому в цій книзі представлене яскраве гроно цікавих і яскравих українських святадійств – про їхні особливості розповідається просто і зрозуміло. Звісно, в книзі неможливо вмістити весь багатющий родовий набуток українців, що формувався не одне тисячоліття. Мета

цього видання інша – викликати інтерес. Зацікавившись тією чи іншою темою, кожен зможе дізнатися більше – для цього подається список рекомендованої літератури.

Читай, пізнавай, збагачуйся, пам'ятаючи, що кожен із нас зобов'язаний берегти національну культурну спадщину. Цікавлячись чужим, ми, безперечно, стаємо більш ерудованими й обізнаними. Зберігаючи своє, викликаємо інтерес і повагу до нього інших.

Лише особливе, власне й унікальне вирізняє націю. Нам є чим пишатись і що берегти. Сподіваюся, що ти, прочитавши цю книжку, зрозумієш, чому так важливо кожному із нас знати та передавати наступникам самобутні українські звичаї. В них – наша душа і наша сила. Те, що ніхто не здатний відібрати чи знищити. Ми не маємо права забути, а отже, втратити родову цінність. Тож бережімо самих себе в часі!

З вірою та надією – авторка

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ

РОДИНИ

З давніх часів і до сьогодні в нашого народу зберігається шанобливе ставлення до матері. Вона дає життя поколінням, плакає рід людський. Віддавна в народі шанувалась і та людина, яка допомагала новому життю прийти у світ, – повитуха. Так величали цю жінку, з повагою та глибокою шаную наголошуючи на її особливій місії.

ХТО ТАКА ПОВИТУХА?

Хтось називав її пупорізкою, хтось просто бабцею, а хтось повитухою. Вона ж виконувала найголовнішу місію – допомагала жінкам народжувати дітей.

КОЛИ З'ЯВИЛИСЬ

Вважається, що повитухи виконували свою основну місію ще в трипільські часи. Це були досвідчені жінки, часто старшого віку, яких в народі шанували та навіть дещо побоювались, адже знання вони мали таємні, не для всіх доступні.

РИТУАЛИ

Рушаючи до породіллі, повитуха брала із собою святу воду, свічку, льон, різне чар-зілля. Запалюючи біля породіллі свічку, молилась за легкі пологи. Й дотепер вважається, що вогонь свічки проганяє темні сили. Воду святу пупорізка використовувала для обмивання породіллі та немовляти, а поворозку з льону – для перев'язування пупа. Із принесеного чар-зілля повитуха готувала першу купіль для новонародженої дитини.

ПЕРША КУПІЛЬ

Коли маля народжується, пупорізка перерізає пуповину: якщо це хлопчик, то сокирою, якщо дівчинка – гребнем. Пуповина зберігається між образами як оберіг від злих сил, доки дитині не виповниться 7 років. Саме повитуха готує для маляти й першу купіль. Загалом дитинку купають на четвертий чи п'ятий день, коли висохне і відпаде пуповина. До першої купелі

немовляти кладуть гроші, щоб воно мало статки і можливості; додають святу воду, щоб дитя захистити від нечистої сили. Дівчаток, щоб вони росли вродливими, зазвичай купають у купелі з любистку й ромашки, а для хлопчиків, щоб мали силу та міць, запарюють листя дуба чи корінь дивосилу. До купелі нерідко додають зерно, молоко, мед...

Воду після купання немовляти можна виливати тільки до заходу сонця і тільки під плодове дерево. Саме ж скупане немовля сушать біля печі, родинне вогнище має захистити його від лиха.

Повитуха міцно й рівненько сповиває дитинку в пелюшки і передає її матері.

ЗЛИВКИ

Важливим обрядом після пологів є зливання «непочатою» – водою, взятою з криниці до схід сонця. У цю воду для приваблення до дитини багатства і щастя символічно додають гроші, зерно, калину. Відбувається обряд так: на другий-третій або на дев'ятий день після пологів (в часі він міг зміщуватися і до 40-го дня) породілля тричі миє повитусі руки, витирає їх рушником. Повитуха навзамін зливає воду на руки породіллі. Далі всі присутні сідають за стіл, частуються. Рушник, яким витиралися руки пупорізці, віддається їй у подарунок. Обряд зливки символізує очищення і є одним з основних ритуалів, пов'язаних із народження немовляти.

ГОСТІ

На родини йдуть упродовж першого місяця. Щоправда, в перші дні після пологів молоду матір не заведено навідати, позаяк вона ще відчувається слабкою. Оскільки родини – це перші відвідини породіллі після народження, вони супроводжуються ритуальними діями. Чоловіки на родини взагалі не ходять, а жінки, приходять із гостинцями. Вони вітають родину з поповненням, дарують полотно, пелюшки, смаколики; господарі запрошують гостей до частування.

ЗАБОБОНИ

Приходити на родини з порожніми руками не заведено. Новонароджену дитину неодмінно слід обдарувати пирогами чи іншими ласощами.

Вважається, що немовля до 40 днів, а також нехрещене показувати чужим людям не бажано, оскільки воно легко піддається пристрїту. Коли у дїм приходять сторонні люди, дитину слід «прикрити» оберегами. В новїтні часи задля її захисту до пелюшки почали прикрїплювати шпильку голївкою вниз.

КОЛИСКОВА

Зорї заколишуть срібну тишу,
місяць засріблиться в небесах.
Я малятко в люлечцї колишу,
сяйво мрії сяє у очах:
спи, моє дитятко карооке,
спи, промінчик сонця на землі.
Янгол вкриє ніч крилом широким,
принесе надїю на крилі.
Спи, моє притомлене дитятко.
До свїтанку солодко грїмай.
Сон оберїгає янголятко:
Люлі, люлі, люлі, засинай...

ХРЕЩЕННЯ

Традиція хрещення досить давня. Культ хрещення від часу прийняття християнства запроваджується як залучення немовляти до духовного життя. Це визначна подія в житті дитини й усієї родини.

ВАЖЛИВІСТЬ ПОДІЇ

Вважається, що обряд хрещення уберігає від усього злого як душі немовлят, так і їхні тіла. Тому, коли народжується занадто слабенька дитинка, коли важко сказати, виживе вона чи ні, бажано здійснити обряд хрещення. Таку місію в давні часи почасти виконувала повитуха, даючи ослаблomu немовляті ім'я та з молитвою обтираючи його святою водою. Загалом же, коли життю дитини нічого не загрожує, процедура хрещення відбувається за певними правилами.

ЧАС І ВІК ХРЕЩЕННЯ

Коли християнство на Русі тільки запроваджувалося, цій процедурі підпадали всі, незалежно від віку. Багато людей було охрещено примусово. З часом встановилася традиція хрестити дитину на 40-й день від народження. Традиція закріпилася серед християн і сприймається зараз як належне. В сучасності вікового обмеження щодо хрещення немає, однак дитинку хрестять зазвичай, коли вона сягне свого першого року життя.

ХРЕЩЕНІ БАТЬКИ

Хрещених батьків запрошує хазяїн родини, оскільки його дружина після пологів залишається вдома. Раніше протягом 40 днів вона не виходила між люди, щоб їй не зашкодила нечиста сила. В середині ХХ ст. цієї традиції перестали дотримуватись.

Обирають хрещених батьків з добродесних господарів, зазвичай із числа рідні. За кумів стараються запросити людей, які мають власні родини та зможуть стати хорошими хрещеними для дитини. До майбутніх кумів традиційно йдуть із хлібом в рушнику та сіллю. Приймавши запрошення, кум чи кума частує батька дитини. Відмовлятися від кумівства не можна.

В кожному регіоні України до сьогодні збереглися певні особливості цієї процедури. Так, на Волині, звідки я родом, заведено запрошувати кілька пар кумів. Перші з них – головні, і саме вони тримають дитинку під час хрещення.

ДАВНІ РИТУАЛИ ТА ЗАБОБОНИ

Найцікавішим із давніх ритуалів, яким супроводжується хрещення, видається запрошення на обряд баби-повитухи. Господарі та гості свята вшановують і щедро обдаровують її, як дитинку та матір.

Перед хрещенням майбутні куми мали постувати (цього дня нічого не їсти до самого хрещення) та сповідатися. Дівці на виданні ставати вперше хрещеною для дівчинки не варто, їй краще хрестити хлопчика. Вважалося, що в такому разі дівчина швидко вийде заміж, а охрестивши першою дівчинку, вона довго сидітиме в дівках.

Цікавим забобоном є те, що в день хрещення не годилося вивішувати після заходу сонця дитячі пелюшки та сорочечки. Інакше дитинка може втратити спокійний сон.

СИМВОЛІКА

Хрестильна вода символізує нове народження людини для духовного життя.

Запалені свічі – символ вічного життя.

Біла натільна сорочка (хрестильна) – символ чистоти душі, що очищається під час хрещення.

Хрестильний рушник чи відріз білої тканини (крижмо) – це символ святості та безгріховної людської долі.

Натільний хрестик – символ Божого захисту душі охрещеної дитини.

ХРЕЩЕННЯ ДИТИНИ

Запрошені на хрестини рідні, сусіди та близькі йшли на гостини, несучи в руках хліб, цукор, інші дарунки. Маля клали на вивернутий кожух, і гості обдаровували його грішми й гостинцями. Невід'ємним атрибутом, який завжди приносила кума, було крижмо – саме на ньому хрестили дитину. Кума дарувала маляті й комплект для хрещення – сорочечки, штанці, шапочку. До того ж куми заздалегідь придбавали хрестик та дві ікони: кума купувала ікону Матері Божої, кум – Спасителя.

Вважається, що саме під час хрещення дитинка отримує свого ангела-охоронця.

Після хрещення дитинку приносили батькам, які накривали щедрій святковий стіл. Після частування батьки віддячували кумам: кумі дарували відріз на сукню, а куму – сорочку. Повитуха також брала важливу участь у церемонії, а саме роздавала калачі (одруженим гостям з однією квіткою, неодруженим – з двома) й отримувала навзамін дрібні монети. Вона також роздавала гостям так звану бабину кашу (див. розділ «Обрядові страви»).

ЦІКАВІ ФАКТИ

Ім'я дитині раніше давав священник, відповідно до свята, коли дитя народилося.

До хрещення дитинку, якщо це хлопчик, тримає хресна, а якщо дівчинка, то хресний. Після хрещення – навпаки.

Батьки не повинні спостерігати за таїнством хрещення.

Мати під час хрещення може перебувати на вулиці, очікуючи, коли до неї вийде священник і запросить провести обряд «виводу», що означає очищення після пологів. Священник веде жінку в храм, де очищає її молитвами.

У радянські часи, коли влада забороняла християнські свята і традиції, дітей часто хрестили таємно, у власних оселях, а не в храмах.

ВАЖЛИВІСТЬ КУМІВСТВА

Куми – це ніби названі перед Богом другі батьки для дитини, відповідальні за її долю та розвиток. Вони брали участь в обряді «пострижин», вели дитя до школи, благословляли на шлюб, були почесними гостями на майбутньому весіллі.

ГОЛОВНА МОЛИТВА ХРИСТІЯНИНА
Читають щоденно та у складних
ситуаціях.

Отче Наш

Отче наш, що єси на небесах! Нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі. Хліба нашого щоденного дай нам сьогодні і прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим, і не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого. Бо Твоє є Царство, і сила і слава, Отця, і Сина, і Святого Духа, нині й повсякчас, і на віки вічні. Амінь.